

Litteraturgranskningar

MICHAEL GALLAGHER och MICHAEL MARSH (eds), *Candidate Selection in Comparative Perspective. The Secret Garden of Politics*. SAGE Modern Politics Series Volume 18, Beverly Hills and London: Sage 1988.

Inledning

Det är ett ambitiöst företag redaktörerna för volymen *Candidate Selection in Comparative Perspective* tagit på sig. De har genomfört en komparativ analys av ett fenomen, som dels är svårt att dokumentera, dels något som varierar så påtagligt mellan de västeuropeiska politiska systemen, och partier inom samma partisystem, som de politiska partiernas interna kandidatnomineringsprocesser.

Volymen bygger till största delen på papers presenterade vid en ECPR-workshop. Några kapitel har emellertid skrivits senare, specifikt för boken. I volymen ingår, förutom inlednings- och avslutningskapitlen, nio kapitel med ländervisa redogörelser för kandidatnomineringsprocesserna inom de politiska partierna. Av de skandinaviska länderna ingår endast Norge genom ett kapitel av Henry Valen.

Det ligger i sakens natur att en ECPR-workshop inte lyckas skapa samma systematik i datainsamling som kan uppnås inom ramen för mer långsiktigt arbetande forskningsprojekt. Men resultatet är, med denna randanmärkning tagen till protokollet, på det stora hela taget utmärkt; redaktörerna har lyckats åstadkomma jämförbara data, samtidigt som man lämnar utrymme för redogörelser de enskilda partisystemens och partiernas särdrag. Ett välskrivet sammanfattningsavsnitt summerar de empiriska resultaten.

Problemställning och genomförande

Frågan om kandidatnomineringsprocessens betydelse beror, som Michael Gallagher riktigt påpekar i bokens avslutning (s 276), ytterst på svaret på frågan om parlamentens betydelse i den politiska processen. Partiernas parlamentsgrupper utgör emellertid en viktig reservoar för elitrekrytering. Dessutom är kandidatnominerings-

processen och dess utfall ett viktigt konfliktlösningsinstrument inom de politiska partierna och ett sätt att ackommodera skilda fraktioner inom partiet. Därför är kandidatnomineringsprocessen, oberoende av hur man ser på frågan om parlamentens betydelse för den offentliga politikens utformning, av central politisk betydelse.

Kandidatnomineringar är ett av flera viktiga element i en representativ demokrati. Men kandidaterna nomineras inom ramen för politiska partier, och valsystemen i många länder är dessutom så utformade att enskilda kandidater spelar endast en marginell roll; väljarna röstar nästan enbart på partier. Mot denna bakgrund kan diskussionen om hur kandidatnomineringen går till te sig futtil; "vad spelar enskilda kandidater för roll – det är partierna väljarna väljer mellan". Detta argument har en viss giltighet, men bara en viss. Eftersom partierna i parlamenten utgörs av tidigare nominerade kandidater, är kandidatnomineringsprocessen av stor betydelse för förståelsen av hur partierna agerar i parlamenten. Därmed är frågan betydelsefull också i länder med starkt partidominerade valsystem.

Kandidatnomineringsprocessen betraktas av "party government"-filosofins anhängare (Ranney, Schattschneider, m fl) som ett mycket betydelsefullt elitrekryteringsinstrument. Tillsammans med partipolitikens transformering till offentlig politik, är partinominerade kandidater till offentliga uppdrag den starkaste kopplingen mellan parti och stat.

Anhängarna av "party government"-modellen menar att enskilda kandidater är av underordnad betydelse i den politiska processen. Det är snarare partiet som organisation som är länken mellan stat och medborgare, mellan väljare och valda; partierna, snarare än enskilda parlamentsledamöter, är enligt detta perspektiv ansvariga inför väljarna. Det här perspektivet reducerar betydelsen av enskilda valdas egenskaper, och därmed också av kandidatnomineringsförfarandet. Detta leder oss fram till volymens andra, mer generella problemställning: hur, och efter vilka kriterier, sammanställs kandidater i listvals-system?

I det här perspektivet är det särskilt intressant att undersöka, vilka spänningar inom partiorganisationerna som kandidatnomineringen ådagalägger. Från partiled-

ningarnas utgångspunkt är kandidatnomineringsprocessen komplicerad, inte minst med tanke på hur kandidatnomineringarna påverkar styrkeförhållandena mellan olika delar av organisationen. Om partiledningen ger lokala partiaktivister ett avgörande inflytande över nomineringsprocessen skapas ett starkt lokalt politiskt stöd för kandidaten, och lokalorganisationerna vitaliseras. Denna strategi kan emellertid producera en militant och pådrivande parlamentsgrupp, som inte låter sig styras av partiledningen. Den omvända strategin – att partiledningen mer eller mindre självständigt utser partiets kandidater – leder till att parlamentsgruppen blir mer lättstyrd, till priset av alienerade aktivister i lokalorganisationerna. Här föreligger således en målkonflikt, och partiledningen måste göra en avvägning mellan lokal mobilisering och central kontroll av parlamentsgruppen.

I det inledande kapitlet förs tyvärr inte denna typ av diskussion. Man saknar över huvudtaget en övergripande diskussion om kandidatnomineringsprocessens roll och signifikans i den representativa demokratin. Istället ägnar en av volymens redaktörer, Michael Gallagher, åtskillig tid och möda åt att diskutera varför ämnet överhuvudtaget är intressant. Egna funderingar och idéer varvas med omfattande diskursdiskussioner på ett ganska eklektiskt sätt. Referenserna till och citaten av Ostrogorski, Ranney, Schattschneider, Hennessey, Crotty, Czudnowski, Jupp, Kichheimer, Riggs, Seligman och många fler blir inte sällan hängande i luften, och bidrar inte till att föra diskussionen framåt.

Desto mer distinkt blir detta inledande kapitel, då kriterierna på de olika ländernas kandidatnomineringsprocesser presenteras och den beroende variabeln problematiseras. Det är framför allt tre egenskaper hos denna process, som man vill undersöka, och som varje länderkapitel redovisar resultat på:

- (1) iakttagelser på *processnivå*; hur centraliserad är kandidatnomineringsprocessen? Vilket inflytande har partiernas centrala organ över valkretsorganisationernas nomineringsarbete?
- (2) iakttagelser på *medlemsnivå*; hur hög är participationen i de parti-interna provvalen (motsv), och vilket inflytande har partimedlemmarna över kandidatnomineringen?
- (3) iakttagelser på *kandidatnivå*; vilka egenskaper tycks vara särskilt betydelsefulla för nominering i olika länder?

Kandidatnominering analyseras såväl som en beroende som en oberoende variabel. I inledningskapitlet formuleras sålunda ett antal hypoteser om vad som bestämmer nomineringsprocessens karaktär, och också om ef-

fekterna av denna process. Kandidatnomineringsprocessen antas påverkas av offentliga regler, det politiska systemets struktur, valsystelet, faktorer relaterade till landets politiska kultur samt partityp. Vad gäller konsekvenserna av kandidatnomineringsprocessen diskuteras tre sådana problemställningar; effekter på personsammansättningen av parlamenten, effekterna på partiernas parlamentariska agerande samt effekter på partiorganisationerna.

Komparativa analyser av politiska partier kan antingen ske inom ett och samma partisystem eller mellan partier av samma typ i olika partisystem. Jämförelser inom ett partisystem kan bli en indikation på i vilken utsträckning partierna imiterar varandras organisationsutveckling eller strategi. Jämförelser av partier av samma typ, å andra sidan, ger oss information om de olika partitypernas organisationskultur. Båda dessa strategier kan vidare ges en diakron dimension; förändringar över tid är ofta väl så betydelsefulla som synkrona jämförelser av partityp eller -system. I Gallagher – Marshs analys jämförs i första hand partier inom samma partisystem, även om man avslutningsvis också gör komparativa iakttagelser inom olika partityper.

För att skapa goda förutsättningar för jämförelser besvarar samtliga länderkapitel tre frågor: (1) hur centraliserad är processen inom de olika partierna? (2) hur hög är participationen inom processen? och (3) vilka egenskaper bör kandidaterna ha för att bli nominerade? (s 4) Det här ger volymen en markerad komparativ stadga, samtidigt som de individuella kapitelförfattarna inte binds alltför starkt av en gemensam ram.

Länderkapitlen varierar något i kvalitet. Redaktörerna har varit generösa med att ge författarna utrymme för analyser av respektive lands särart, vilket är en rimlig strategi. Däremot är några kapitel överhövan idiosynkratiska. I några fall är dessutom data otillräckliga för att möjliggöra komparation. Detta gäller framför allt kapitlet om de västtyska partierna. I detta kapitel ges ett stort antal fakta, utan stöd av data eller andra undersökningar, och läsaren är helt utlämnad åt författarens mer eller mindre subjektiva bedömningar. Det enda kvalitativa material som presenteras redovisar valresultat och mandatfördelningar. Trots att författaren är engelsman, är dessutom språket i detta kapitel klart influerat av det studerade landets grammatik. Meningarna är ofta mycket långa och omständliga. Toppnoteringen är nittiofyra (94) ord i en och samma mening (s 106).

Resultaten

Volymen är rik på såväl länderspecifika iakttagelser som komparativa resultat, och det här aktuella utrym-

met medger endast en kortfattad sammanfattning av de viktigaste resultaten.

De inledningsvis formulerade hypoteserna testas i det avslutande kapitlet. Ett första avsnitt behandlar kandidatnomineringsprocessens centraliseringsgrad och participationsnivå. Kandidatnomineringen i de allra flesta partier är i princip en fråga för valkretsorganisationerna. Endast ett fåtal partier ger väljarna möjlighet att påverka denna process, utöver den möjlighet att välja mellan kandidater som vissa valsystem medger. Primärval förekommer endast i några av de belgiska partierna (och förefaller minska i betydelse där), i de brittiska liberala och socialdemokratiska (SDP) partierna samt i det holländska D'66. Också den parti-interna participationen i kandidatnomineringsprocessen i partier som inte praktiserar primärval är generellt sett låg, och sjunker successivt.

Partiernas centrala instanser har normalt sett ett mycket begränsat inflytande över kandidatnomineringarna. Partiledningarnas inflytande begränsas till att utforma reglerna för valkretsorganisationernas kandidatnomineringsarbete, och formellt godkänna dessa organisationers förslag till kandidater. I några partier har centrala organ också en veto-rätt. Partiorganisationerna söker således balansera vikten av kandidaternas lokala förankring mot partiledningens intresse att påverka vilka kandidater som nomineras. Normalt spelar den förre faktorn betydligt större roll än den senare. I Frankrike, där centrala partiorgan under lång tid haft ett markerat inflytande över de regionala kandidatnomineringarna och bl a placerat ut kandidater i vissa valkretsar (s k *parachutage*), har vikten av kandidaternas lokala förankring efterhand ökat och utplaceringen av kandidater därför minskat. I Italien har ledningarna för de dominerande partierna, PCI och DC, under 1980-talet placerat prominenta oberoende kandidater på listorna. Återvalsprocenten för dessa kandidater är emellertid mycket låg.

Offentliga regler är helt insignifikanta i de flesta länder. I Finland, Västtyskland, Norge och USA finns olika typer av "partilagor", som föreskriver att kandidatnomineringar skall vara en regional eller lokal angelägenhet, och detta är också det uppvisade mönstret. I flera av dessa länder har reglerna emellertid endast karaktären av rekommendationer.

Det politiska systemets struktur har en viss betydelse för kandidatnomineringsprocessens centraliseringsgrad; processen är mer decentraliserad i federala stater jämfört med "unitary" stater. Däremot har valsystemet en underordnad betydelse, betydligt mindre än vad som ofta antas vara fallet. Valsystemet påverkar mer vilka egenskaper som söks hos kandidaterna än processens centraliseringsgrad. Partier i länder med proportionella

listvalsystem söker komponera listor som attraherar så stora väljargrupper som möjligt, s k "balanserade" listor. Därför väljs sådana kandidater, som tillgodoser så många av de efterfrågade egenskaperna som möjligt. Personliga egenskaper som ålder och kön spelar således stor roll i detta valsystem (s 260). I listvalsystem kan också militanta grupper tillgodoses på så sätt att dessa gruppers kandidater också placeras på listan, om än långt ned. Denna strategi kan naturligtvis inte tillämpas i valsystem med enmansvalkretsar.

Partityp och partiets placering på höger-vänsterskalan spelar, kanske något överraskande, en mycket liten roll för kandidatnomineringsprocessens centralisering (s 262).

Vilka egenskaper efterfrågas då av kandidaterna? Den helt viktigaste faktorn är, om kandidaten redan är parlamentsledamot, och hur skickligt och energiskt han (det är oftast män) i så fall agerat. Omvalsprocenten är i de allra flesta partier mycket hög, och ett välskött fögderi i parlamentet är ett essentiellt attribut i kandidatnomineringsarbetet. Slutligen är framför allt i länder med proportionella valsystem anknytning till intressegrupper viktig.

Om vi så ser till effekterna av kandidatnomineringarna, restes i inledningskapitlet tre sådana frågor. Vad först avser effekten på parlamentens sammansättning i olika avseenden, noterar författarna att parlamentariker skiljer sig i många avseenden från väljarna – högre social status, högre utbildning, högre ålder, etc – men gör den bedömningen att kandidatnomineringsprocessen på sin höjd endast är en mellanliggande variabel för att förklara detta mönster. Viktigare faktorer torde kunna relateras till studier av politisk participation, som dokumenterar att dessa grupper generellt sett är mer politiskt aktiva än andra grupper. Kandidatnomineringsprocessens viktigaste effekter återfinns i proportionella valsystem, där strävan efter "balanserade" listor kan leda till överrepresentation för organiserade intressen inom partiet.

Om således en viss effekt av nomineringsprocessen kan ses vad gäller sammansättningen av partiernas parlamentsgrupper, är beläggen för att denna process också skulle påverka parlamentarikernas agerande tunna. De farhågor för inval av oppositionella partimedlemmar, som ett decentraliserat nomineringsförfarande kan ge upphov till, dämpas av de rikspolitiska hänsyn som de lokala och regionala partiorganisationerna tar vid kandidatnomineringarna. Central kontroll av nomineringarna är således inte på något sätt en förutsättning för partisammanhållning i parlamentet (s 270). Dessutom finns det normalt mycket liten varians att förklara i det här avseendet; partigruppernas sammanhållning är mycket hög i de allra flesta parlament.

Den tredje frågeställningen avsåg kandidatnomineringarnas effekt på partisammanhållningen generellt sett. Gallagher finner att denna effekt är påtaglig. Genom att ge partiaktivisterna inflytande över kandidatnomineringarna stärks deras lojalitet till partiet. I de partier där kandidatnomineringen under någon period styrts av centrala instanser har resultatet inte sällan blivit att aktivistkaderen demobiliserats (s273).

En avslutande reflexion är att formerna för partiernas kandidatnomineringar förefaller i stort sett opåverkade av de förändringar som sker i partiernas omvärld. Trots massmediernas allt intensivare bevakning av (personerna inom) politiken, minskande participation inom partierna, valkampanjernas ökande betydelse och nya partibildningar förblir partiernas kandidatnomineringsprocesser i stort sett samma lokalt förankrade processer. Denna icke-förändring framstår som ett av de mer intressanta, ehuru tyvärr okommenterade, resultaten av Gallagher – Marshs volym. "Politikens hemliga trädgård" tycks påverkas föga av vad som sker utanför dess murar.

Efter att ha sagt detta, måste det också framhållas att Gallaghers och Marshs volym är ett utmärkt exempel på god komparativ analys. Redaktörerna har lagt ned åtskillig möda på att samordna länderkapitlen, och lyckats mycket väl härvidlag. Boken kommer med största sannolikhet att bli ett standardverk på området, mycket tack vare dess rikedom på fakta, överblick och välskrivna sammanfattningsavsnitt.

Jon Pierre

YVONNE HIRDMAN: *Att lägga livet till rätta. Studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm 1989: Carlssons.

Inledning

Två reflektioner dyker omedelbart upp i ens medvetande vid en första genomläsning av Yvonne Hirdmans bok *Att lägga livet tillräta*.

Den ena är att hon funnit en utomordentlig titel för sitt arbete. *Att lägga livet tillräta* beskriver väl statsmakternas intentioner, deras (beroende på synsätt) välmående eller påträngande sätt att ordna för människor, den verksamhet Yvonne Hirdman analyserar och kritiserar. Den välfunna titeln får stå för Yvonne Hirdmans stilistiska förmåga, hennes lätta stil, bokens läsbarhet trots det komplicerade ämnet. Med tanke på bristen på välskrivande forskare och samhällsdebattörer

i Sverige är det en glädje att läsa *Att lägga livet till rätta*.

Den andra spontana reflektionen är att hon inte kunde valt en lämpligare tid att publicera boken. Den pågående samhällsdebatten om omfattningen av staten, om dess förkvävande eller stödjande verksamhet, intensifieras snarare än mattas för närvarande. Med detta menar jag dock inte att Yvonne Hirdman på något sätt skulle ha spekulerat i tidsandan. Av förordet framgår hennes mödor och tveksamhet. Snarare är hon en del i tidsandan på samma sätt som nyblivna föräldrar som väljer ett ovanligt namn för sitt barn och sedan finner att många andra föräldrar valt samma ovanliga namn.

Innehåll

Det genomgående temat i boken är att utopisternas drömmar förutsätter ett diktatoriskt sätt att styra människorna. De mer praktiska samhällsförbättrarnas nit leder till att staten kränker människorna, "lägger livet tillräta" för dem. Dessa företeelser har behandlats tidigare, men nytt är att Yvonne Hirdman tar sin utgångspunkt i "det lilla livet", i den privata sfären, och prövar hur föreställningen om att lägga livet till rätta har påverkat detta område. Eftersom detta är kvinnornas domäner, blir kvinnorna synliga i Yvonne Hirdmans arbete till skillnad från de flesta andra samhällsanalyser, vilket naturligtvis är författarens avsikt.

Inledningsvis ägnar sig Yvonne Hirdman åt de äldre utopisterna som Fourier, Saint-Simon och Owens. På svensk botten beskriver hon de utopiska idéerna hos Ellen Key och socialisten Nils Herman Qviding.

Ur idéhistorisk synpunkt tycks hon vara uppslukad av den socialistiska idétraditionen. Hon nämner de tidiga socialistiska (manliga) föreställningarna om kollektiva bostäder, kollektiv bESPisning, kollektiv barnuppföstran, stordrift och rationalisering. "Fri kärlek" var för en del av dem en viktig ingrediens, som ju blev möjlig med hjälp av det kollektiva ansvaret för barnen. Kvinnan "skulle . . . befrias från barnen till mannen" (s59). Samtidigt saknas till exempel Elin Wägner och hennes tidiga miljömedvetande samt en mer ingående diskussion om "den kvinnliga principen", som onekligen kvalificerar eminent som samhällsutopi. Överhuvudtaget får den feministiska utopiska idétraditionen litet utrymme, även om hon nämner den.

Generellt sett önskar man att hon hade valt att korta de första kapitlen av boken, eftersom de ändå är, som Hirdman själv skriver, en översikt, "av essäistisk karaktär" (s63) som ger föga nytt. Hirdman skriver att Branting såg på Nils Herman Qviding som på "en tossig gammal släkting" (s69), ett omdöme som man tycker han hade alldeles rätt i. Jag förstår att Yvonne Hirdman känt sig tvingad att ta del av hans åsikter men man behöver ju inte vidarebefordra allt. En väg som enligt min

mening skulle ha ökat intresset och givit något nytt hade varit att mera konsekvent och utförligt ställa manliga och kvinnliga utopier mot varandra.

Det är när Yvonne Hirdman nalkas 30-talets utopister, "de sociala ingenjörerna", som hos henne representeras av en krets ekonomer och arkitekter med makarna Myrdal i spetsen, som läsarens intresse fångas och det hettar till. Med engagemang och verve beskriver hon denna grupps överlägsna inställning till omvärlden. Med sin i vetenskap och teknologi grundade rationalism anser de sig skickade att tala om för andra, "för folket", hur de skall tänka, bo och handla – inte minst handla i betydelsen konsumera. De talar om "människomaterial" och expertuppfostran av barnen. Det vill säga, det är mest Alva Myrdal som kommer till tals och som får klä skott i Yvonne Hirdmans kritiska framställning, eftersom det är "det lilla livet" det gäller, ett område där Alva Myrdal är experten. Hon vet hur man bör bo, utforma sitt äktenskap och sköta barn.

Efter att så att säga ha givit förutsättningarna följer Yvonne Hirdman upp sin tes om staten som kränker individerna genom att organisera det lilla livet för dem i en analys av en rad statliga utredningar tillsatta av socialdemokratiska regeringar, främst under 1930- och 40-talen. Framträdande i detta sammanhang är betänkandet från 1938 års befolkningskommission med alla dess delbetänkanden, bl a om sexualfrågan, och 40- och 50-talens bostadspolitiska utredningar. Hon menar att utredarna har hämtat sin inspiration och sina attityder från makarna Myrdal och kretsen kring dem.

Detta tycks vara hennes huvudtes. Insnärjd i denna finns frågan hur kvinnan skall inpassas i det framväxande moderna industrisamhället. Den socialdemokratiska rörelsen i Sverige var föga intresserad av utopiska idéer. Problemet med kvinnans plats löstes med hjälp av manliga försörjarlöner – kvinnan skulle ansvara för "den lilla världen", mannen för "den stora". Med tanke på "kamratäktenskap" skisserade visserligen Alva Myrdal under 30-talet visioner av kollektivhus och gav noggranna anvisningar hur ett sådant skulle fungera med kollektiv barnpassning etc ... och i *Morgonbris* diskuterade några debattörer kollektivhusets möjligheter, men mer blev det inte. I 40-talets statliga utredningar var detta tänkande mycket uttunnat. Här koncentrerade man sig mer på att framhäva husmoderns arbetsbörda och på vägar att underlätta hennes arbete samtidigt som det då och då bland de kvinnliga ledamöterna skymtade en positiv uppfattning om förvärvsarbete utanför hemmet. Här visar Yvonne Hirdman på den ständigt levande motsättningen mellan och inom kvinnor, när det gäller "kvinnans plats i samhället".

Oklarheter

Trots att boken som jag framhöll ovan är lättläst är det svårt att få något grepp om den. Det finns två skäl till detta. Det ena är den egendomliga diskrepans som föreligger mellan förord och avslutningskapitel å ena sidan och det som står däremellan å den andra. Om jag hoppar över inledning och avslutning framstår Yvonne Hirdmans ämne och huvudbudskap just såsom det uppfattats av många entusiastiska kommentatorer, såsom ett engagerat nyliberalt inlägg mot den sociala ingenjörstankens förkvävande grepp, ett uttryck för synen att staten obehörigt tränger sig in framför allt på det mest privata av alla områden och översittaraktigt talar om hur det skall vara. Denna sociala ingenjörstanke skulle vara en produkt av ett socialistiskt/socialdemokratiskt idékomplex. I inledning och avslutning är Yvonne Hirdman mer nyanserad. "Behöver vi bry oss om tonen, det sätt på vilket man talade till människor. Fanns det inte strategi bakom fattigdomsskammen? ... Paradoxalt nog höjde detta (den sociala ingenjörstanken) det mänskliga värdet alldeles kolossalt ... Det vore dumt, ekonomiskt och politiskt dumt att inte bry sig om, fostra och hjälpa folk, att inte ge dem bra bostäder, lära dem att bo bra, äta riktig mat etc" (s 234). Men det som hon kallar två sidor av samma mynt på de allra sista sidorna saknas i framställningen i övrigt, och det är inte förvånande att hennes entusiastiska kommentatorer har uppfattat kritiken mot den socialistiska socialingenjörstanken och statens ingrepp i den privata sfären som den väsentliga.

Det andra skälet till den frustrerande obestämdheten i hennes framställning är att två teman kolliderar. Hon kritiserar statens inblandning i "det lilla livet" och hon vill ge en beskrivning av problemen med kvinnans ställning i det moderna industrisamhället. Dessa teman är svärförenliga, till vilket jag återkommer längre fram. Men det blir också helt enkelt för mycket. I hennes snabba framställning virvlar många intellektuella frågeställningar och problem förbi som var och en har bäring på hennes ämnen men som knappast undersöks på allvar: utopibegreppet, problemet med elit och demokrati, tidens övertro på vetenskapligheten, den skientismen, ev rashygieniska böjelser i tiden och hos makarna Myrdal, moderniseringsprocessen, statens förhållande till individen, kvinnans ställning i samhället, de djupliggande kvinnopolitiska motsättningarna om sättet att förbättra kvinnans ställning etc. Resultatet blir en mosaik, där delarna inte bildar en helhet.

Ett traditionellt politiskt perspektiv

När det gäller socialingenjörerna och statens inblandning är den springande punkten om hennes framställning övertygar. Hade verkligen Myrdals det inflytande

hon tillskriver dem? Alva Myrdals utopiska kollektivhus fick inte mycket gensvar i den pragmatiska svenska politiken. På 50-talet återfinns vi för övrigt henne själv som reformist. Då skrev hon tillsammans med Viola Klein boken om kvinnans två roller, där lösningen på kvinnans problem är att hon skall ha just två roller; hon skall förbereda sig för yrkesarbete när barnen flugit ur boet. Bilden av Gunnar Myrdal som socialist eller socialdemokrat bör kompliceras av det förhållandet att han fick sina främsta impulser från USA. Här skulle en analys av elitism och demokrati vara intressant (Se Mac Murray, recension i *Arbetarhistoria*, nr 55 september 1990).

Men man kan också låta sig övertygas av hennes framställning och många citat om den översittaraktiga socialingenjörinställningen hos dåtidens socialdemokrater och, beroende på politisk inställning, anse det som grunden för dagens kvävande välfärdssamhälle. Huruvida Yvonne Hirdman anser det kan man inte veta. De praktiska resultaten av de utredningar som hon tar upp är blygsamma. Genomförandet av välfärdssamhället hade knappt börjat och hon skriver ingenting om det. Men om hon har blivit missförstådd torde felet inte ligga hos dem som entusiastiskt tagit upp hennes beskrivning utan i hennes egen framställning.

Vad man under läsningens gång ända fram till de sista sidorna saknar är en problematisering. Var går gränsen? John Stuart Mill debatterade länge med sig själv innan han kom fram till att det var rätt att kränka föräldrarna genom att införa allmän skolplikt. Ett modernt exempel är samhällets engagemang i barnbilstolar. För en generation sedan satte man barnen litet hur som helst i bilen. Dagens unga föräldrar skulle känna sig moraliskt undermåliga om de underlät att spanna fast barnen, ofta skrikiga och otåliga, i barnbilstolar även för kortare turer och även om de måste byta dessa byngliga föremål mellan bilar. Utan tvivel har de blivit indoktrinerade (kränkta) av barnavårdscentralerna som lånar ut dem gratis. Men när man tar del av forskningsresultat som visar hur utsatta små barn är vid olyckor, känner man sig mindre kränkt. Var går gränsen?

Genusperspektivet

Till oklarheten i hennes framställning bidrar att hon laborerar med två perspektiv utan att egentligen göra reda för dem, dels ett traditionellt politiskt perspektiv, dels ett genusperspektiv. När jag ovan hävdade att hon hade två motsägelsefulla teman, statens inblandning i den privata sfären och kvinnans ställning i samhället, var det dessa perspektiv jag syftade på.

Yvonne Hirdman har själv definierat genusperspektivet och beskrivit det som mannens makt över med-

vetandet: det är mannen som är norm, han utgör det normala och allmängiltiga (*Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988:3 s 51). Mannen har företräde till hur omvärlden skall tolkas och därmed makten. Om man nu faktiskt tillämpar detta genusperspektiv blir särskiljandet mellan det privata och det offentliga, däribland statens inblandning i det privata, irrelevant. Låt mig ge några exempel:

Yvonne Hirdman har ett avsnitt med den i ett genusperspektiv egendomliga titeln "Om skapandet av en statlig sexualmoral – 1936 års-sexualutredning" (s 131). Fanns det ingen statlig sexualmoral före år 1936? Var befolkningskommissionens betänkande första gången staten lade sig i folks sexualvanor och därmed beskar en frihet de tidigare haft? Naturligtvis inte. (I själva verket ökade människors frihet något med hjälp av detta betänkande, eftersom preventivmedel föreslogs tillåtna.) Och även om det inte finns någon statlig sexualmoral-lagstiftning i ett samhälle, finns det inte religiösa eller sekulariserade regler, attityder, uppfattningar om hur man skall bete sig, som det är farligt att bryta mot? Och är det inte främst kvinnornas frihet som beskåras? Kvinnans frihet att säga nej till samlag inom äktenskapet kodifierades i Sverige så sent som 1965 och är fortfarande kodifierad endast i ett fåtal länder.

Ett annat sätt att säga samma sak är att fråga sig om inte "det lilla livet" är mättat med regler och uppfattningar som talar om för människor hur saker och ting bör vara, hur barn bör uppfostras, vad som är fint och vackert när man skall inreda ett hem även om inte staten propagerar för hur det skall vara. De som inte följer det vedertagna blir alltid "kränkta". Det är så att säga inte tomt utanför den statliga sfären. Ett exempel som genast dyker upp är den i rationalism och "vetenskaplighet" grundade idén att barn skulle ammas i fyrtimmarsintervall, vilket plågade kvinnor framför allt på 30- och 40-talen. Ett sådant schema skulle ge fysiskt och psykiskt välmående barn, och vilken mor ville inte sina barn väl? Den som vill se denna "kränkning" dramatiskt beskriven rekommenderas Mary McCarthy's arbete *Gruppen* om unga amerikanska kvinnor på 1930-talet. Men detta kan inte kallas ett *statligt* intrång i "det lilla livet". I genusperspektivet finns det ingen särskild anledning att utpeka staten framför allt annat såsom kränkare. Statens förhållningssätt är ett av många uttryck för värderingarna i samhället, goda såväl som dåliga för kvinnornas del.

Också på andra sätt förändras bilden i ett genusperspektiv. Kvinnorna i de utredningar som Yvonne Hirdman behandlar engagerade sig starkt i "det lilla livets" utformning och kom med många pekpinna. Hemmens forskningsinstitut bildades som en direkt fortsättning av deras verksamhet. Här undersöktes hemmets alla funk-

tioner och hemmens standard, tiden för olika arbetsuppgifter i hemmet, antal lakan och kokkärl, den rätta höjden på diskbänken, behovet av ljus i köket. Är detta en kränkning av det lilla livet? Yvonne Hirdman framhåller strängt att bakom undersökningarna låg alltid idéer om hur det *borde* vara. Men hon erkänner också engagemanget hos de kvinnor som arbetade med detta. I ett genusperspektiv blir det mer än så. "Det lilla livet" har alltid legat i mörkret, i periferin utanför det strålkastarljus som styrs av samhällets värderingar till det som uppfattas som viktigt. "Det lilla livet" har ansetts "naturligt" och självklart och därför samhällsligt ointressant. Att forska om det, att skriva om det, är att flytta det från periferi till centrum. Det är att något öka kvinnornas makt.

Man kan också fråga sig hur de praktiska förslagen i de statliga utredningar som Yvonne Hirdman tar upp ter sig i ett genusperspektiv. Möjligheterna till legal abort på vissa indikationer, viss sexualundervisning, legaliseringen av handeln med preventivmedel, en blygsam moderskapspenning och ett lika blygsamt bidragsförskort gör det svårt att se negativt på socialingenjörskonsten i detta perspektiv. Kränkte ledamöterna i utredningen människorna i allmänhet och kvinnorna i synnerhet när de diskuterade behovet av gemensamma tvättstugor och lekplatser?

Och om man vidgar perspektivet utanför Yvonne Hirdmans bok, kan man påminna sig vad många kvinnoforskare framhållit, att medan männen till största delen försörjer sig på sitt arbete, är kvinnorna beroende av sitt arbete och av männen. Vid sekelskiftet var de nästan helt beroende av männen, nu är de mindre beroende av männen men mer av samhällets insatser, dvs den sociala ingenjörskonsten, på olika områden.

Avslutning

Med detta är jag tillbaka vid utgångspunkten. Yvonne Hirdman har valt att skriva om den sociala ingenjörskonstens faror, däri inräknat fördärligheten i att staten blandar sig i det lilla livet. Ett annat tema är kvinnornas ställning i förhållande till männen, där uppdelning i privat och offentlig sfär är irrelevant och offentlig inblandning i praktiken ofta till fördel för kvinnorna. Det är därför inte att förvåna sig över att hennes arbete blir så splittrat.

Det som man till slut klarast kommer ihåg efter läsningen är just det som hon fått så många entusiastiska kommentarer om, makarna Myrdals, socialingenjörernas planeringsbenägenhet, och statens engagemang i det lilla livet. Karakteristiskt nog har ingen av dem som tagit upp detta tema lagt märke till att boken också till en stor del handlar om problemen med kvinnans ställning.

Anne Marie Berggren

BO PETERSSON: *The Soviet Union and Peacetime Neutrality in Europe. A Study of Soviet Political Language*. Lund Political Studies 65. Göteborg 1990: MH Publishing

Boka er publisert på Studentlitteratur Lund mai 1990 og byggjer m a på ein tidlegare studie av Bo Petersson. Denne studien er publisert i 1989 med tittelen "Sovjetunionen och neutraliteten i Europa. Sovjetiska kommentarer om Finlands, Schweiz', Sveriges och Österrikes neutralitetspolitik 1955-1988".

Han har og publisert artiklar om nøytralitetsspørsmålet i Nordic Journal of Soviet and East European Studies, og vidare i the International History Review.

Bo Petersson hadde såleis grundig kjennskap til det empiriske feltet *før* han tok til med det arbeidet han i dag presenterer, og som tek for seg den politiske retorikken *før* Gorbatsjov kom til makta. Den er fokusert på kommentarar i sovjetiske media om nøytralitet generelt og politikken til dei nøytrale statane Sverige, Finland, Sveits og Østerrike spesielt.

Bo Petersson ser på sovjetiske mediakommentarar utifrå to ulike perspektiv:

I den første delen av studien analyserer han språket utifrå det han kallar for ein instrumentell innfallsvinkel. Dvs at han går utifrå at Sovjetunionen nyttar språket i den hensikt å oppnå noe hos den som budskapen blir retta mot. I den instrumentelle bruken av språket er det *overtaling* som er det sentrale målet for aktøren. Det Sovjetunionen søker å oppnå iflg Bo Petersson er å påverke dei nøytrale statane.

Petersson opererer med ein taxonomi for å karakterisere dei ulike hensikter Sovjetunionen har med sine budskapar eller "textual messages".

- 1 Sovjetunionen ønskjer å endre atferda til den nøytrale staten (RCP)
- 2 Sovjetunionen ønskjer å sondere muligheten for endring av atferd (RPP)
- 3 Sovjetunionen ønskjer å tilføre aktøren nye holdninger og synspunkt (RSP)
- 4 Sovjetunionen ønskjer å styrkje aktørens alt etablerte politikk (RRP)

Empirisk blir det fokusert på fire cases, nemleg

- 1 sovjetiske kommentarar til Østerrikes EEC-politikk i 1961-1972
- 2 svensk og svetitsisk militærbudsjett
- 3 dei østerrikske initiativa på slutten av 60-talet og tidleg på 70-talet for å fremje KSSE (The Conference on Security and Cooperation in Europe)
- 4 og til slutt finsk nøytralitetspolitikk

Desse fire empiriske cases blir i første del av studien utelukkande behandla som om Sovjetunionen i sine "textual messages" søker å påverke dei nøytrale statane til å føre ein politikk som er ønskeleg for Sovjetunionen. I denne delen av studien reknar Bo Petersson som sagt med at språket ikkje seier noe som helst om kva dei sovjetiske makthavarane måtte tenkje og meine innerst inne. Språket blir brukt strategisk og taktisk. Men Bo Peterssons påstand er at jamvel om språket blir nytta på ein taktisk måte, kan dette språket likevel fortelje oss mye om kva som er sovjetisk politikk. Gjennom begrep frå samfunnsvitskapleg teori meiner han å kunne belyse dette materialet på ein måte som avdekkjer trekk ved sovjetisk politikk som vi ikkje utan vidare kunne avlese på eit intuitivt plan.

I den andre delen av studien forlet Bo Petersson det postulat han sette fram i første delen. Han hevdar nå at språket ikkje nødvendigvis blir nytta strategisk/taktisk utifrå visse hensikter, som å påverke adressaten til å endre si atferd på ein eller annan måte. Nei, nå seier Bo Petersson at språket samstundes er "reflekterande", at språket fortel oss noe om kva oppfatning Sovjetunionen har av nøytralitetspolitikk utan at dette blir tilsørt.

I dette perspektivet innsnevrar han behandlinga av materialet til metaforen. Dette gjer han fordi han meiner at metaforen i særleg grad er reflekterande. Han påstår at metaforen avslører kva aktøren eigentleg tenkjer og meiner om spørsmålet, i dette tilfellet nøytralitetspolitikk. Han vel metaforen fordi han er av den oppfatninga at metaforen i særleg grad får fram aktørens konseptualisering av eit gitt politisk fenomen.

Her går han tilbake til siste del av Stalinperioden. Sentrale metaforar blir identifisert. Det er m.a. metaforen som beskriv nøytralitetspolitikk som kamuflasje. Ein annan sentral metafor er den som beskriv nøytralitetspolitikken som ein veg.

Når vi ser materialet ut frå desse to perspektiva, blir det ved fleire høve understreka av Bo Petersson at språket ikkje *berre* er instrumentelt eller *berre* reflekterande, språket er begge delar samstundes. Men ved å behandle materialet utifrå desse to ulike utgangspunkt, vil ein vere i stand til å belyse materialet på ein meir fruktbar måte enn dersom ein berre avgrensar seg til det eine perspektivet. Mao: Når utgangspunktet er *språket*, vil ein lære meir om sovjetisk politikk dersom ein ser språket som uttrykk for både det instrumentelle og det reflekterande.

I introduksjonskapitlet fortel Petersson at han har hatt særlege grunnar for å feste seg ved språket fordi Sovjetunionen i den tidsperioden han har behandla i aller høgste grad var eit lukka samfunn. Dette har ført til at sovjetisk politikk til tider har vore vanskeleg å studere. Kjelder som ein ser på som absolutt nødvendige i

studie av politikk, har vore utilgjengelege i Sovjetunionen. Dette har iflg Petersson ført til at mange samfunnsforskarar er blitt skremde bort frå studiar av sovjetisk politikk. Men skal vi la vere å studere eit felt fordi det metodisk og teoretisk er svært krevjande, når feltet er sentralt for forståinga av internasjonal politikk?

På denne bakgrunn har det skrivne ord i aviser, tidskrift og monografar fått spesiell betydning i forskning på Sovjetunionen. I mange år var straumen av offisielt og halvoffisielt språk det einaste kjeldematerialet forskaren kunne halde seg til. Mao: språket hadde ei heilt spesiell stilling som kjeldemateriale i forsøka på å oppnå forståing av sovjetisk politikk.

Det er denne konstatering som har ført til at Bo Petersson er kommen til at det har vore spesielt verdifullt å konsentrere seg om russiske kommentarar til sovjetisk nøytralitetspolitikk. Kva kan det politiske språket fortelje oss om sovjetisk politikk? I studiet av språket hentar Petersson begrep både frå sosialpsykologi og semiotikk. Ved hjelp av desse to teoretiske felte vil ein kunne oppdage budskapar i språket som ikkje er sjølv-sagde utifrå ein overflatisk eller intuitiv betraktningsmåte.

Gjennom begrepsapparatet søker Petersson å avdekkje måtar å bruke språket på og som samstundes fortel oss noe om retningar i sovjetisk politikk. Dermed blir ikkje kjeldematerialet ei samling av rituell prosa, men ein spennande gjennomgang av teiknsystema som ligg avlagra i språket, bevisst eller ubevisst hos avsendaren.

Petersson bruker mye av introduksjonskapitlet til drøfting av nøytralitetsbegrepet. Historiske perspektiv på nøytralitet blir skissert.

Kjeldematerialet blir også drøfta. Det inneheld relevante artiklar frå sovjetiske dagsaviser og Current Digest of Soviet Press. Sovjetiske tidsskrift er blitt konsulterte, av og til også den engelske utgåva av International Affairs. Vidare har Petersson bygd på sovjetiske monografar, resyme av avhandlingar og antologiar av ulike slag. Dette siste materialet er i stor grad blitt samla og gjennomgått av forfattaren under opphald i Sovjetunionen i 1984 og i 1986.

Når kjeldematerialet i den grad baserer seg på språket, er det nok ein fordel at Petersson har gode kunnskapar i russisk.

Kapittel 2 er ein gjennomgang av tilhøvet mellom Sovjetunionen og dei nøytrale statane i Europa sidan 1950. Dette kapitlet oppsummerer funn frå tidlegare arbeid av Petersson på same temaet, og som vi har referert til tidlegare.

I kapittel 3 går Petersson for alvor inn i den teoretiske ramma for studien. Han presenterer her det instrumentelle perspektivet på språket. Dette baserer han på desse føresetnadene:

- 1 at massekommunikasjon i Sovjetunionen blir nytta som eit instrument for sovjetisk politikk ved at det er kalkulerande og har klare hensikter
- 2 at valet av mål og strategiar for kommunikasjonen er nøye koordinert med den politiske tenking, vurderingar, forventningar og hensiktene til dei politiske leiarane
- 3 at alle kanalar for massekommunikasjon er underlagt streng og sentralisert kontroll

Desse føresetnadene er sjølvsagt viktige for i kva grad det er mogleg å trekkje konklusjonar om sovjetisk politikk utifrå det materialet som Petersson har. Og vel å merke, desse føresetnadene er berre gyldige *før* Gorbatsjov.

Petersson understrekar at når hensikten er å påverke, blir det viktig kva teknikkar avsendaren nyttar seg av. Her lanserer Petersson eit relativt omfattande begrepsapparat for å avdekkje desse teknikkane. Forstår vi dei språklege teknikkane, vil vi og lettare kunne forstå kva hensikten er.

Mønster i argumentasjonen blir avslørt gjennom begrepspara

- 1 inappropriateness-appropriateness
- 2 ineffectiveness-effectiveness
- 3 inconsistency-consistency

Vektlegginga i desse begrepa ligg på det kognitive – det logiske – dei appellerer til aktørane tankevirksomhet.

Men for at dei retoriske strategiane skal bli krona med suksess, av Petersson definert som *identification* og *internalization*, innfører Petersson begrep som er mest i slett med semiotikken. Vektlegginga her er på affektive verdiar. Det blir kalla for *anchoring techniques*. Dette er den velkjende retoriske strategi: å knytte argumentasjonen til sentrale verdiar i kulturen, i dette tilfelle ofte nøytralitetsbegrepet. Den retoriske teknikk ligg i å knytte til dømes alle dei positive kjenslene som er knytte til dette begrepet – la oss seie her i Sverige – til sine hensikter. Argumentasjon som ligg utelukkande på det kognitive plan vil skjeldan vekkje oppmerksomhet, da må argumentasjonen knyttast til kjensler – kjensler knytte til kulturen, kollektive røynslar som er avlagra i språket.

I dette resymeet kjem eg ikkje til å gå inn på begrepsapparatet. Eg vil komme tilbake til dette i diskusjonen. Som i alle avhandlingar, er dette eit springande punkt.

Etter å ha presentert begrepsapparatet for det såkalla instrumentelle perspektivet, går Petersson over til å anvende begrepsapparatet på dei fire cases vi har referert til tidlegare, dvs:

sovjetiske kommentarar til den østerrikske EF-politikken fram til 1972

sovjetiske kommentarar til det svenske og det sveitsiske militærbudsjett

østerrikske initiativ på slutten av 1960-talet og tidleg på 1970-talet i arbeidet for å fremje KSSE

Finlands internasjonale posisjon i tillegg til det generelle forhold mellom Finland og Sovjetunionen.

Når det gjeld den østerrikske EF-politikken frå 1961–1972, kjem Petersson fram til at dette er eit godt eksempel på korleis Sovjetunionen ved verbale strategiar – eller "textual messages" – overfor Østerrike søkte å endre den østerrikske atferda.

Argumentasjonen var som følger:

- 1 sterkare økonomiske band mellom dei nøytrale og EF kunne føre til politiske band
- 2 lettare tilgang til EF vil føre til endring av status quo på bekostning av sovjetiske interesser
- 3 nye handelsavtalar mellom nøytrale og EF måtte nødvendigvis føre til diskriminerande tiltak mot den sovjetiske eksporten til Vest-Europa

Eit anna sentralt problem for Sovjetunionen var militærbudsjetta til dei nøytrale landa, og skytset blei i særleg grad retta mot Sverige og Sveits. Her hadde ikkje Sovjetunionen store forhåpningar om verkeleg å endre atferda til adressaten. Retorikken tok difor preg av, og er ein illustrasjon på, det Petersson kallar for "Probing response changing persuasion". Vi kan kanskje kalle det retorisk sondering. Dette er kvalitativt ulikt dei tilfella der ein har reelle håp om å endre atferd. Da klassifiserer Petersson retorikken som Response Changing Persuasion.

Petersson finn sterke parallelle trekk i Sovjetunionens argumentasjon her, og i argumentasjonen Sovjetunionen nytta seg av når det galdt frykten for at Sverige og Sveits ville skaffe seg kjernefysiske våpen. Strukturen i argumentasjonen senterer rundt to tema: det Petersson kallar for Inappropriateness og Ineffectiveness.

Den østerrikske politikken når det gjeld KSSE blir halden fram som døme på det Petersson ser som ein retorisk strategi der ein tek sikte på å oppmuntre og styrke ønskeleg atferd. Den østerrikske atferda er båd appropriate og effective. Østerrike er nå blitt den snille guten i klassen, og retorikken er drastisk lagt om.

Men det beste eksempelet på den snille guten i klassen er likevel Finland. Retorikken her har som siktemål å styrke ei alt etablert atferd. Her er det snakk om å oppmuntre atferd, ikkje å avskrekke.

I kapittel 5 presenterer Petersson det retoriske utgangspunktet for sitt andre perspektiv på språket. Her

viser han til at den politiske verkelegheten kan bli delt inn i tre ulike nivå:

- 1 fakta i dei politiske omgivelsane
- 2 persepsjonen av desse fakta
- 3 den retoriske presentasjon av dei persiperte fakta

Hovudpåstanden er at språket i stor grad blir brukt instrumentelt eller retorisk, men samtidig vil det innehalde komplementerende delar som er reflekterande eller ekspressive. Språket vil også innehalde indikatorar på dei innerste tankar og kjensler til avsendaren.

Metaforen som språkleg fenomen får her ein omfattande teoretisk gjennomgang, for vidare å bli empirisk applisert i kapittel 6. Konklusjonen er at metaforar på ein framifrå måte både summerer opp, og ikkje berre summerer opp, men og påverkar tenkjemåten i Sovjetunionen når det gjeld nøytralitet.

Eg har først tre prinsipielle innvendingar mot avhandlinga til Bo Petersson:

Første prinsipielle innvending

Kva står sentralt i ein forskingsprosess?

Teori og emperi er to sentrale element. I Peterssons avhandling finn vi rikeleg av begge delar.

Når det gjeld *metode*, som er det tredje sentrale element, leitar vi med mindre hell i avhandlinga etter ei drøfting av denne. Det er eksempelvis ikkje eit separat metodekapittel slik konvensjonen er for dei fleste avhandlingar. Forklaringa kan vere at metoden er så grei at det ikkje er nødvendig å ha noe separat kapittel, eller at drøftinga av dette sentrale punktet er inkorporert i andre kapittel.

Vår mistanke om manglande drøfting av metode blir likevel ikkje avkrefta og får oss til å stille visse spørsmål.

I samfunnsvitskap har det i etterkrigstida vore ein litt ilter og til dels ufruktbar debatt om kvantitative versus kvalitative forskingsmetodar. Debatten om positivisme versus hermeneutikk er knytt til dette problemkomplekset.

Det er på ingen måte min hensikt i denne samanhengen å reise noen debatt på dette grunnlaget, men la meg likevel seie at eg trur det ville ha vore ein styrke for avhandlinga om den hermeneutiske metoden hadde blitt drøfta i tilknytning til dei metodiske problema som knytter seg til avhandlinga.

Dei metodiske problema eg vil reise er likevel irrelevante i forhold til kva forskningstradisjon ein måtte sverge til.

Bo Petersson introduserer ein serie teoretisk begrep i avhandlinga som alle er definerte teoretisk. Derimot er den operasjonelle definisjonen av begrepa ikkje alltid

like tilfredsstillande. Det er ikkje alltid klart korleis han har prøvd ut teori og begrep på det empiriske materialet.

Dette fører fram til det vesentlege spørsmålet:

Ville ein forskar med same teori, same begrep og same materiale som Petersson komme fram til dei same funn – og understrekar her funn – ikkje tolking av funna.

For å gjere diskusjonen så konkret som mogleg på dette punktet vil eg ta opp eit enkelt begrep som eg trur alle her kjenner til: begrepet "consistency".

Dette begrepet har ein grei teoretisk definisjon, men operasjonaliseringa av begrepet kan bli uhyre vanskelig – og NB: ein vil komme fram til ulike resultat alt etter korleis ein vel å operasjonalisere begrepet. Dette er difor meir enn eit trivielt spørsmål.

Uavhengig av forskingsmetode bør reglane for å kategorisere ei utsegn vere klar, jamvel om ein sjølv sagt i praksis alltid vil stå ovafor vanskelege skjønsspørsmål.

For ikkje å bli misforstått, la meg igjen gjere det klart at eg ikkje her argumenterer for den såkalla "tradisjonelle innhaldsanalyse". Denne tek ikkje tilstrekkeleg omsyn til at betydning alltid er avhengig av kontekst.

I tillegg til en reint lingvistiske analysen blir Petersson sin analyse av kontekst viktig fordi semiotikken lærer oss at språket som kommunikasjonsmiddel berre kan bli forstått med bakgrunn i den kontekst det blir framsett i. Når vi i Norge seier "gratulerer med 17. mai" på 18. mai, kan det ha ein dramatisk annan betydning enn når det blir sagt på sjølve 17. mai. Det nyttar ikkje å slå opp i ordlista for å få greie på kva leiarane i Sovjetunionen kan ha meint med ei utsegn. Vi kjenner betydningen av eit ord berre når vi ser det i den kontekst det blir framført i.

Analyse av kontekst blir essensielt for kartlegging av betydningen av ei kvar utsegn, og her står Petersson på trygg grunn.

Konstateringa av den slaviske innhaldsanalyses ufullkommelighet bør heller ikkje føre til at vi innfører vilkårlegheit i klassifisering av empirien i forhold til dei kategoriar vi har sett opp. Da vil forskinga tape mye i verdi.

Problemet med etterprøving av materialet gjenstår. Korleis vil vi kontrollere om det er sjusk og omtrentlegheit, eller om forskaren – gjerne ubevisst og mot sin eigen vilje – har tilpassa terrenget etter det teoretiske kartet, og ikkje omvendt som er grunnlaget for all empirisk forskning?

Det ville vere lettare å kontrollere Peterssons empiriske utprøving dersom det i ein appendiks td hadde vore illustrerande eksempel på klassifisering av materialet i forhold til kategoriane – eller kanskje enda betre: ei komplett liste over alle klassifiseringar.

Innan den tradisjonelle innhaldsanalysen har det ut-

vikla seg ein skole som gjerne blir kalla for "latent" koding. I "latent" koding er kodaren trenna i teori og begrep og gjennomfører tolking av materialet i utstrekkt grad. Ved ein slik framgangsmåte kan vi likevel benytte reliabilitetstestar, og ein slik metode ville ha gitt eit meir presist uttrykk for tendensane i materialet.

Det reflekterande perspektivet

Det som er sagt til nå, gjeld den analysedelen som går på det instrumentelle perspektivet. Når det gjeld det reflekterande perspektivet, oppstår problemet i ei litt anna form. Spørsmålet er etter kva metodiske kriterier forfattere har valt ut dei metaforane han vel å presentere.

Framgangsmåten gjer at det igjen er ein viss fare for å tilpasse terrenget etter kartet. I dette tilfellet er ikkje kartet komponert utifrå samfunnsvitskapeleg teori, men Peterssons alt forhånds etablerte oppfatningar, eller gjerne den konvensjonelle visdom av kva som er sovjetiske persepsjonar på det aktuelle feltet. På dette grunnlaget vel han så ut sentrale metaforar som på ein slående måte summerer opp eigne og truleg andre sine oppfatningar av sovjetisk tenking. Eg vil ikkje hevde at forfattere har gått fram på denne måten, berre konstatere at utifrå avhandlinga slik den er nå, er det relevant å reise spørsmålet.

Er konklusjonane når det gjeld metaforbruken ei reell utprøving av materialet, eller er det metaforar som støttar opp om eigne persepsjonar om kva som er sovjetiske persepsjonar?

Ein annan framgangsmåte ville vere først å registrere universet av metaforar i materialet, og deretter registrere utifrå visse eksplisitte kriterier for kva metaforar forfattere meiner er mest representative.

Igjen blir dette med vitskapeleg etterprøving av måten han har nytta teorien på for å utprøve det empiriske materialet eit problem som fortener ei grundig drøfting.

Andre prinsipielle innvending

Det empiriske materialet knytter seg til "textual messages". Dette knytter Petersson til ein aktør som har spesielle hensikter i nærare omtalte politiske situasjonar eller cases. Dette er utgangspunktet. Så langt er det bra.

Men i den teoretiske begrepsramma blir forfattere brått – og for meg uventa – oppteken av i kva grad "textual messages" verka på adressaten, i dette tilfelle Europas nøytrale statar.

Etter mi oppfatning er dette ei ny problemstilling, som krev heilt andre framgangsmåtar. Å måle effekten av bodskapen er noe heilt anna enn å avdekkje sendarens hensikter og retoriske teknikkar innebygd i bodskapen.

For å fange opp dette introduserer Petersson to begrep henta frå sosialpsykologi: "Identification" og "Internalization". Dersom mottakaren av bodskapen identifiserer seg med eller internaliserer bodskapen, er hensikten til avsendaren oppnådd. Den instrumentelle bodskapen er krona med suksess.

Sjølvsagt har forfattere med sin grundige kjennskap til dei nøytrale aktørane klarare menningar om effekt på adressaten enn det ein person med mindre kunnskap på feltet har. I tillegg støttar han seg til sekundærlitteratur. Han vil kunne komme nær det som blir kalla *educated guesses*.

Men ved å introdusere begrepa "identification" og "internalization" i den teoretiske ramma for analysen, hevvar Petersson ambisjonsnivået for analysen, og da på ein måte han ikkje heilt kan oppfylle. Han har ikkje materiale som kan teste dette anna enn utifrå heilt generelle observasjonar.

Etter mi oppfatning forlet forfattere her det instrumentelle perspektivet som han har sagt han skal belyse, og introduserer eit teoretisk og empirisk tilleggs perspektiv som kompliserer problemstillinga. Det oppstår også ei viss teoretisk forvirring.

Tredje prinsipielle innvending

Det er ein god regel å vere litt gjerrig (snål) med dei begrepa som blir introdusert, dette mellom anna fordi alle begrep er problematiske i samfunnsvitskap.

Eg synest Petersson er litt for generøs med antall begrep i den instrumentelle analyseramma. Det blir meir krevjande enn det treng å vere både for lesaren og for den som skal gjennomføre forskinga. Sjansane for å bli teoretisk uklar og manglande presisjon aukar òg ved eit stort antall begrep. Berepsproblemet blir ikkje mindre ved at han hentar begrepa frå to ulike forskingstradisjonar. Dette gjeld ikkje berre for begrepet identification – men går vi vidare i begrepskjemaet til *the anchors* finn vi her eksempelvis begrepet *beliefs* som står i eit uklart forhold til *sanctified concepts, groups norms* etc. *Beliefs* er eit begrep som ligg på eit overordna nivå i forhold til "sanctified concepts". Begrepa går over i kvarandre, og dei blir ikkje gjensidig ekskluderande.

Min påstand er at den teoretiske begrepsramma kan forenklast. Dette vil styrkje det teoretiske utgangspunktet, samstundes som forfattere gjer det enklare for seg sjølv og for lesaren.

Eg presiserer at det eg har sagt til nå avgrensar seg til den instrumentelle begrepsramma.

Begrepsramma for å analysere sovjetiske persepsjonar er solid og grundig. Diskusjonen blir fokusert og presis ved at forfattere har hefta seg ved det sentrale begrepet metaforen. Og for lesaren blir det spennande lesing. Den smule teoretiske forvirring som i den in-

strumentelle begrepsramma skapte frustrasjon og minskande utbytte, blir her avløyst av teoretisk klarhet og belønning – også for lesaren.

Generelt har vi vanskeleg for å hugse fakta. Ein god metafor derimot kan feste seg i minnet for alltid, og i stor grad vere styrande for vår tenking på eit gitt felt.

Metaforen blir organiserande for vår tenking på eit visst saksfelt, den bestemmer retninga av resonnementet vårt. Det er liten tvil om at metaforen er i nær slekt med det ekspressive. Samstundes er metaforen ein komplisert verbal konstruksjon, den er mangetydig og full av mening. Difor appellerer den til store grupper. Den er nyskapande for tenkinga vår, samstundes som den er djupt forankra i rike assosiative begrep frå fortida. Gjennom få ord maktar den å fange opp og beskive ein kompleks sosial verkelegheit, og ofte på ein meir meningsfull måte enn såkalla denotativ eller vitskapleg språkbruk.

Men eg kan ikkje la vere å peike på at fordi om framstillinga av metaforen er solid og grundig, utelet Petersson likevel drøfting av ein viktig funksjon som metaforen har i vår persepsjonsdanning.

Eg er heilt på linje med forfattaren når han hevdar at metaforen er reflekterande, men vel og merke, det gjeld berre for den metaforen som alt er konvensjonalisert, kollektivisert og dermed opptatt som ein integrert del av språket.

I tillegg har metaforen ei viktig rolle som nyskapar for tenkinga vår og språket vårt, men ei nyskaping av ein metafor kan gjerne bli ei døgnflue fordi den ikkje treffer. Da blir den ikkje konvensjonalisert, men lagt død i utgangspunktet og den blir dermed heller ikkje reflekterande.

Ein vellykka metafor skaper nye persepsjonar ved at den får oss til å sjå samanhengar mellom to forhold vi tidlegare ikkje såg at det eksisterte noe forhold mellom. Men da er ikkje metaforen i utgangspunktet reflekterande, men den blir det. Den vil sjølvsagt alltid referere til rike assosiative begrep lagra i kulturen, men forholdet mellom desse begrepa representerer noe kvalitativt nytt. Her ligg også metaforens styrke som retningskapande for vår tenking.

At same språklege uttrykk kan vere både reflekterande og instrumentelt, blir understreka av forfattaren sjølv, men Petersson ville ha vunne på å få med at den også kan vere nyskapande i den teoretiske drøftinga av metaforen. Det ville da blitt klarare kva type metaforar som ligg til grunn for analysen.

Eg skal nå gå over til det eg ser som mindre sentrale punkt.

Drøfting av begrepet nøytralitet

På side 3 og 4 i manuskriptet drøftar Petersson begrepet

nøytralitet. Han hevdar heilt riktig at nøytralitet er vanskeleg å definere.

Idet forfattaren konstaterer dette faktum, synest eg han blir litt uklår i forhold til den vitskaplege tenkjemåten og det som er hans studieobjekt: "textual messages".

Når vi innan vitskapen skal komme fram til definisjonen av eit begrep, bestreber vi oss på å komme fram til eit begrep som kan aksepteras i det vitskaplege samfunn, og som samstundes tener vitskapens formål. Slike definitoriske forsøk blir ført i eit denotativt, nøytralt og objektivt språk. Vi prøver å komme fram til ein allmenngyldig definisjon som kan bli godteken på tvers av kultur.

Dette må ikkje blandast saman med slik nøytralitetsbegrepet blir definert for politiske formål, eller for å tenne retoriske strategiar, om ein vil. Det er eit heilt anna prosjekt. Spørsmålet blir ikkje kva definisjon av nøytralitet som er klarast og best gagnleg til å belyse fenomenet i internasjonal politikk, men spørsmålet blir heller kva definisjon av nøytralitet vil gagne min statsinteresser best. Difor ser vi også at begrepet i daglegtalet stendig endrar innhald med skiftande politiske tilhøve, samtidig som det er avhengig av kva aktørar som nyttar begrepet.

Det vil gå fram av avhandlinga at begrepet blir tillagt positive eller negative konnotasjonar alt etter kva interesse aktøren har i det aktuelle tilfellet. Når slike definitoriske forsøk blir gjort utifrå politiske formål, er også språkbruken dramatisk ulik den vitskaplege. Ornamantikken er blomstrande, verdisymbola mange, medan det vitskaplege språket er det rakt motsette.

Det er sjølvsagt eit visst avhengighetsforhold mellom den vitskaplege definisjonen og dei definisjonane som blir nytta i retoriske strategiar for politiske formål, men det er ein langt meir subtil avhengighet enn ein her kan få inntrykk av.

Heilt enkelt kunne vi formulere det slik at det eksisterer eit spenningsfelt mellom den objektive vitskaplege definisjon av nøytralitet og begrepet nøytralitet som eit policy-instrument for ein stats politikk.

I praksis vil vi kanskje komme til at det ikkje eksisterer ein nøytralitetspolitikk. Vi må uttrykkje oss i fleirtal: nøytralitetspolitikkar. Dette synest eg går fram av avhandlinga.

Tekst versus tale

I den retoriske litteraturen blir det reflektert mye over tekst som kommunikasjon og munnleg tale som kommunikasjon.

Peterssons materiale er "textual messages".

Det hadde kanskje vore på sin plass at han drøfta implikasjonane av dette. Problemet er særleg aktuelt i

hans tilfelle der han er oppteken av det instrumentelle, det som eg i min språkbruk ville kalle for retoriske strategiar innebygd i teksten.

Eg nemner dette fordi det intensjonelle, aktørens hensikt, burde ha blitt problematisert i forhold til munnleg overlevering versus overlevering av budskap i form av tekst.

Vitskaplege modellar versus verkelegheten

På side 22 drøftar Petersson den totalitære versus den pluralistiske modellen i Sovjetstudiar, og han konkluderer der med at for hans analyseformål hallar han til den totalitære for den perioden i sovjetisk politikk som han analyserer.

Dette har eg absolutt ingenting å innvende mot når det gjeld substansen i konklusjonen, men språkbruken i drøftinga av problemet er ikkje tillitsvekkjande.

Eksempel på dette er når forfattere seier: "... the author has, at least as implicit mental points of departure ..."

Dette er ei uheldig formulering for den bryt med eit hovudkriterium på vitskaplege prinsipp der vi ikkje kan godta "implicit mental points" medan det i det vitskaplege prosjekt stendig er tale om at det som er implisitt i våre intuitive modellar blir gjort eksplisitt.

Vidare set ein unekteleg igjen med det inntrykk at forenkling representerer noe negativt. Igjen kjem Petersson på kollisjonskurs med vitskaplege prinsipp. Både i våre intuitive modellar, så vel som i våre vitskaplege, er forenkling stendig ein nødvendig og positiv prosess. Utan denne forenklingsprosess vil ikkje den menneskelege hjerne kunne fungere i sin intuitive analyse, og vitskaplege modellar ville vere utan verdi.

Lengre nede skriv forfattere: "It seems justifiable to make such an oversimplification ...". Bruken av oversimplification kan bli misforstått fordi det leier tanken inn på ein dysfunksjonell forenklingssprosess, forenklinga tener ikkje lenger til å belyse problemet.

Det han har gjort er, etter mi vurdering, ei forenkling som er nødvendig og difor positiv utifrå forskingsformålet, og da er det forenkling, men ikkje overforenkling.

Kanskje er dette pirk, men eg tek det opp fordi forfattere verkar litt uklar når det gjeld forenklingens oppgåve i det vitskaplege prosjekt.

Eg vil ikkje kalle det for ein svakhet ved arbeidet at forfattere avgrensar analysen av kommunikasjon til "textual messages". Dette er sjølvstøtt ei av mange former å kommunisere på. Makt-demonstrasjonar av ulike slag, der ein beveger seg bort frå sjølve språket som kommunikasjonsmiddel, kan vere ei vel så viktig form for kommunikasjon i internasjonal politikk.

Spesielle interessante situasjonar kan oppstå når ak-

tøren kommuniserer gjennom fleire parallelle teiknsystem, og teiknsystema støttar opp om kvarandre for så å danne ein felles budskap. Det er vel klart at desse "textual messages" ikkje opererer i eit vakuum, men er kopla til andre teiknsystem.

Valueladen symbols

På side 71 skriv forfattere "Presumably, argumentation based upon valueladen symbols tends to be more impressive than reasoning referring to relatively vague beliefs like what the essence of neutrality is."

Dette er ein interessant observasjon, og første spørsmålet mitt er: Kva er det rimeleg utifrå denne konstatering å anta at adressaten primært er, er det beslutningstakarane på toppnivå, eller er det den offentlege opinion eller begge deler?

Dersom adressaten hadde vore beslutningstakarar på høgt nivå vil vi da ha venta oss ein meir denotativ språkbruk, dette som forfattere beskriv som "relatively vague beliefs" enn dersom adressaten er opinionen i dei nøytrale landa.

Eg har fleire spørsmål knytt til dette problemet.

Det er vanleg antatt at denotativ språkbruk blir relativt greitt forstått på tvers av landegrenser. Trafikksignal t.d. blir oppfatta stort sett likt over heile verda. Dei er teikn på det denotative nivået, i motsetning til "valueladen symbols" som er konnotasjonsspråket. Dette språket utmerkjer seg ved at det får overført svært mye mening i få ord. Forstått på denne måten er dette ei økonomisk form for kommunikasjon, men samtidig er språket upresist og mangetydig, og det er gjerne knytt til eit folks spesielle historie. Utan band til denne historia vil ikkje konnotasjonsspråket få dei tilsikta verknader, det vekkjer ikkje folks kjensler.

Men dersom forfatters funn er at valueladen symbols pregar Sovjetunionens retoriske strategiar, så blir spørsmålet mitt om desse symbola er skreddarsydd for befolkninga i dei nøytrale landa, er det symbol som er felles for dei nøytrale landa og Sovjetunionen, eller er det symbol som reflekterer Sovjetunionens spesielle historiske røynsler og som er avlagra i språket.

Sontag og hennes metafor

På side 113 omtaler Petersson ein metafor henta frå Sontag som lyder: "Cancer treatment is war". Utifrå denne metaforen er påstand nummer 1: Denne metaforen dominerer totalt vår konseptualisering av problemet kreft.

Fordi om eg betviler denne sterke påstanden, let eg det passere. Derimot tek eg sterk avstand frå påstand 2. Her skriv Petersson idet han stendig siterer frå den same Sontag: "Among other things, it's prevalence in-

hibits the introduction of treatment methods that would be less dramatic for the patient." Her skjer det ei grov forenkling i forholdet mellom konseptualisering av eit problem og menneskelege handlnigar.

Kampen mot kreft er vitskap. Vitskapen står i eit dialektisk forhold til språket. Den står i ein viss avhengighet til språket for konseptualisering av problemet. Men samtidig vil nye vitskaplege funn endre språket, skape nye begrep og endre vår tenkjemåte. Sontag forenkler inntil det utilgjevelege ved å underslå vitskapens tosidige forhold til språket.

Avslutning

Avhandlingsresultata viser klart korleis retorikken blir viktig ved Sovjetimperiets yttergrenser der dei nøytrale statane ligg. Grensene for innverknad blir meir uklare, muligheten for rein maktbruk mindre. Dette gjer at det som Petersson kallar for "skills" i bruken av det politiske språket, blir eit viktigare instrument i supermaktas politikk.

Petersson konkluderer med at "the textual messages" sendt til dei nøytrale statane i Europa i etterkrigstida i form av publiserte artiklar kan fortelje oss mye om sovjetiske hensikter til ei kvar tid. Petersson har vist at dette materialet på ingen måte er trivielt. Den overflatiske betraktningmåten om at dette er rituell prosa som ikkje er noe leiestjerne til forståing av sovjetisk tenking og atferd i internasjonal politikk, blir gjort til skamme. Analysen viser at det politiske språket i sovjetiske "textual messages" varierer frå land til land, frå case til case, og det varierer over tid. Dermed kan ikkje Peterssons datamateriale avskrivast som det franskmennene kallar "langue de bois", ein stiv og innhaldslaus språkbruk med ein monotomi som er ufølsom ovafor svingande politiske konjunkturar.

Gjennom eit begreppsapparat henta frå sosialpsykologi og semiotikk avdekkjer Petersson mønster i språkbruken som kan vere eit viktig hjelpemiddel i å tolke og forstå sovjetiske hensikter og politikk på. Hensikter i internasjonal politikk er pr. definisjon ustabile og skiftande, og dei er i aller høgste grad knytte til kontekst.

Petersson påviser at retorikken, eller det politiske språket om ein vil, varierer med Sovjetunionens hensikter. Språket blir med andre ord eit middel til å avlese hensikter.

Allt avhengig av dei hensikter Sovjetunionen måtte ha, vil retorikken i "the textual messages" avsløre dette.

Men for å avsløre denne variasjonen i bruken av språket, nyttar Petersson eit omfattande begreppsapparat som analytisk verktøy – intuitiv kunnskap om språket vil ikkje vere tilstrekkeleg.

Vi får eit meir presist bilde av sovjetiske hensikter. Kva var til dømes ambisjonsnivået til supermakta i dei

tilfelle der kampanjar blei sette i verk mot dei nøytrale statane. Petersson påviser at dette var dramatisk ulikt frå tilfelle til tilfelle. Når det galdt Østerikes EF-politikk, var ambisjonsnivået høgt, men ambisjonsnivået var lågt når det galdt militærbudsjetta til Sverige og Sveits. Vi kunne kanskje kalle det for retoriske prøveballongar.

I det instrumentelle perspektivet blir språket sett på som eit middel til å overtyde aktøren på. Da kan sjølv sagt framstilling av saksforhold avvike sterkt frå det som aktøren eigentleg har av reelle persepsjonar av det same saksforholdet.

Petersson er oppteken av også å fange desse reelle persepsjonar som kan forkludrast eller gjerast uklare i den taktisk eller instrumentelt motiverte argumentasjonen. Vel vitande om at same språklege uttrykk både kan vere reflekterande og instrumentelt motivert på ei og same tid, er Petersson av den oppfatninga at visse språklege uttrykk er meir reflekterande enn andre. Her avgrensar Petersson seg til metaforen.

Metaforen "Neutrality is a camouflage" fører tanken mot det som i litteraturen blir kalla for konspirasjonstenking. Vi kunne også kalle det for dei patologiske trekk ved aktørane tenkemåte i internasjonal politikk, og denne patologiske tenkinga er på ingen måte isolert til Sovjetunionen.

Metaforen "The neutral state is a wanderer" er uttrykk for brot med den innadvendte patologiske konspirasjonstenking der internasjonal politikk blir omgjort til taktikk, lureri og vondskap, til eit meir optimistisk syn på nøytralitet. Inspirert av utviklinga i den tredje verda styrer den nye metaforen mot overdreven optimisme, ønsketenking som m.a. Geertz hevdar alltid er eit islett i ideologisk tenking.

Petersson påviser at det ikkje er noen tilfeldigheit når den eine eller andre metaforen dukkar opp i "the textual messages" til dei nøytrale statane.

Metaforen "Neutrality is a camouflage" hadde stor validitet i heile stalinperioden som uttrykk for sovjetiske persepsjonar av nøytralitet. Med Krustsjov og dei endra internasjonale forholda dukka "The Neutral state is a wanderer" opp utan at den første metaforen blei lagt død for alltid. Den dukka tvert om opp i den politiske diskurs i heile perioden som eit teikn på at klimaet mellom Sovjetunionen og dei nøytrale statane for alvor var på kollisjonskurs.

Petersson gir oss innsikt i sovjetisk politikk og ikkje minst i det politiske språket i datamaterialet frå analysen av internasjonal politikk. Han har skrivne ei avhandling som eg hadde stor glede og utbyte av å lese.

Daniel Heradstveit

(Innlegg som fakultetsopponent på Bo Peterssons doktorsavhandling ved Universitetet i Lund våren 1990)

GÖRAN RYSTAD – SÄVEN TÄGIL, eds: *The Uprooted: Forced Migration as an International Problem in the Post-War Era*. Lund 1990: Lund University Press.

The current problem of increasing numbers of refugees seeking asylum in Europe and North America is a result of a combination of complex factors, only some of which existing institutional mechanisms for refugee assistance are able to mitigate. Without significant changes in the international response to the situation there is little hope that conditions for refugees and for those countries of first asylum will improve in the near future. This is the background for the contributions found in the book, *The Uprooted: Forced Migration as an International Problem in the Post-War Era*. By discussing some of the different factors which have played a role in creating the refugee dilemma as it exists today the authors provide a useful venue for the study of what actions are required if adequate solutions are to be found to the crisis.

This collection of essays offers a surprising variety of perspectives on the history of forced migration in Europe and North America. Historical summary is balanced by discussion of the roles of various state and international organizational actors in providing for refugee assistance in the post war period. Largely avoiding the current public debate over what should constitute a legitimate plea for assistance on the part of those in flight, instead the authors present a strong argument for looking beneath the rhetoric of humanitarian concern presented by states and international organizations involved in refugee assistance efforts. That the solutions to the current refugee crisis will be found as part of the larger historical process of international response to migration, which include the contributions herein, goes without saying.

Rightly or wrongly, individual state foreign policy concerns and domestic issues play a very important role in determining the reception of those in flight when they enter the common stream of those in forced migration. International organizations such as those of the United Nations, act in a number of capacities, providing direct assistance and at the same time serving as a forum for a debate on whom should receive assistance out of the many in need. In this way it is possible for the different refugee groups to lobby for assistance while at the same time remaining as passive actors on another level. Whether resettled or repatriated, the individual refugee is faced with a difficult future; it is erroneous to attribute flight solely to a desire for economic gain.

In the introduction, Göran Rystad, identifies the purpose of the current study as being part of a larger re-

search initiative, where it is hoped systematic and detailed analysis of factors contributing to the formation of refugee policy during the early post-war period will reveal some of the causes for the current refugee dilemma. This is the one constant theme throughout each of the essays, even though in many other ways they represent diverse approaches to the subject of forced migration. Together they provide the reader with some sense of the contradictory forces at work which complicate the easy resolution of the refugee problem. Foreign policy, economic considerations, national domestic politics, an inherited institutional structure of organizations working on refugee assistance, and the different causes for flight are all discussed as contributing to the development of refugee policy. These are all present in the refugee problem we face today, with the changes that are taking place in Eastern Europe, the effects for refugees of the proposals for the Europe of 1992, and the move away from bipolarity in international politics.

The different causes for flight play an important role in how a new refugee group is perceived by the international assistance effort. Often collective international interests and national policies have been the major determinants of whether a specific group is in need of protection. Guy S. Goodwin-Gill suggests that a particular request for assistance must compete with other claimants in a political arena wherein importance is placed less on a humanitarian need for protection than on the topical desires of the assisting state and organizational actors. For any one group in flight it is crucial that it fit the narrow definitions set by the European and North American community as to what are legitimate reasons for requiring protection.

This placing of those in flight outside the pale of assistance efforts because of political interests, rather than measuring need on a scale of humanitarian morality, lies behind the current debates over a refugee definition among many of the nations of Europe and North America. Guy S. Goodwin-Gill provides ample evidence of the importance of similar definitional changes in the period immediately after World War II. One such example is that regarding new Eastern European refugees. Labor shortages in many of the Western European countries and the developing Cold War required a shift in assistance efforts away from repatriation towards a more open policy of resettlement by the Western zones.

Michael Marrus discusses the present reluctance of nations to take refugees within their borders. He compares the open border policies of two centuries ago and those of today. The reasons for the current complexity of the issue have to do with the rise of the "nation-state" as a new political identity, the importance of dis-

sident exiles in international politics, the development of the welfare state whereby the state was forced to take over the burden of providing directly for the displaced and poor within its borders; the targeting of industrial production in modern warfare meant having to displace the civilian population during military conflict. In this same vein it is then possible that, with the arrival of new factors, which instead provide the motivation for encouraging refugee acceptance, the present restrictive policies may be changed.

An example of one such factor, which Marrus gives, is that of the growing interdependence of nations on many levels. This makes restrictions on the flow of people across borders less justifiable on the basis of national interest. In these broad terms it is unlikely that the reader can disagree with the analysis. The difficulty is in identifying any one factor as other than a general historical process; how in fact does a growing interdependence mitigate the effects of the other factors? What is interesting is that the author has briefly touched on an important political identity which lies at the heart of the refugee problem. This is the definition of the "nation-state".

Mass expulsion of large groups has been an effective if controversial political device used by governments throughout history. Sven Tägil has included a study of what reasons lie behind the use of this means of forced migration. The effects of expulsion are unique from that of other causes for flight, in that the group of individuals has no choice to remain in the country of origin and the coercive nature of the act minimizes the material and political resources available to the group upon leaving. There is a danger that without substantial assistance such groups will remain as unwanted and permanently displaced residents of the nations neighboring their country of origin. As Sven Tägil points out, this century has seen the use of expulsion as a political tool by regimes in Europe whose popular legitimacy was derived largely from an appeal to particular ethnic, religious, and social groups, at the expense of others existing within the state. Since World War II, its use has spread to countries throughout the world.

Of the millions of refugees in the world that are in need of assistance relatively few are in Europe and North America. The majority are in the less developed countries. The responsibility for their welfare and security rests on the shoulders of local receiving governments and international assistance organizations. Neither are able to provide help sufficient to meet the needs of a continual influx of new refugees into an already overburdened relief system. This does not include the many who are displaced internally by conflicts, which could easily double the number in need of assistance for the countries concerned.

In his essay, Aristide Zolberg puts forth two main reasons for why this situation will not improve in the near future. The formation of new states out of former colonies has resulted in specific political and economic tensions which will take time to resolve. In many cases to this is added the confrontation of different social elements seeking to control the political arena and define a new social order. These two processes arise from a variety of conditions, both domestic and international. In the examples given for specific regions in Africa, Aristide Zolberg analyzes the continued inability of the new states to govern themselves effectively, creating a stable social order. For this he relies on a critique of domestic actors and forces, and largely ignores a similar description of the role played by international factors in exacerbating the conditions faced by these countries.

Göran Melander argues that one of the problems which the international assistance effort faces is that there are in fact two distinct types of refugees in flight today, where only one is recognized according to the 1951 International Convention on Refugees. Human rights refugees face the fear of individual persecution if they return to their country of origin. Humanitarian law refugees do not flee individual persecution, instead they seek protection from the effects of an event, such as proximity to armed conflict. The claims for assistance by human rights refugees are recognized in international law, while the status of humanitarian law refugees is unclear. This distinction is important for determining what actions will best solve the needs of the refugee in question.

In his contribution, Kim Salomon provides a useful discussion of why this difference in refugee definitions has come about and why it continues to remain important today. Since World War II, the United Nations organizations have been a major source of refugee assistance efforts, and have provided a forum for the debate of issues regarding general assistance efforts for the international community. By studying the development of assistance efforts on the part of the United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), and the International Refugee Organization (IRO), during the post-war years, Kim Salomon shows how there was a shift from the repatriation of refugees from Eastern Europe toward that of their resettlement in the West as a result of the growing Cold War.

Humanitarian relief in the immediate post-war period gave way after a few years to an emphasis on the conditions of human rights in Eastern Europe. The recognition of the needs of this group of refugees led to the stress on human rights expressed in both the permanent refugee organization, the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), and the 1951 International Convention on Refugees. The needs of

humanitarian law refugees were not supported; there was no acknowledgement by the Western Europeans and North Americans of the importance of this group to the international community.

With the current number of asylum seekers, national refugee policy has become an important political issue. Tomas Hammar has included an essay on the historical development of Swedish national refugee policy. Up until 1972, acceptance of refugees was dependent on the needs of the domestic labor market, and was included in a general policy of foreign labor recruitment. Since then refugee policy has concentrated on permanent settlement. Those granted asylum are integrated within the extensive structure of welfare services provided for the inhabitants of the country. A number of problems exist, one of which is whether in fact the particular forms of public assistance provide the preparation necessary to allow the refugees to become active members of the society. Public support must not replace private initiative.

Another issue is that of the inability of the present system of placement to process the number of refugees continuing to arrive in greater numbers. Responsibility for settlement is distributed amongst all but a few municipalities. This means that they have a role in determining how many can be settled in their locality, and have set an important constraint on the number of refugees that can be settled yearly. Employment opportunities are lacking for new residents in many of these areas, and this forces reliance on state assistance for years after placement.

A different approach to the issue of national refugee policy is offered in the essay by Göran Rystad. Here he analyzes the role of different political and economic factors in determining refugee policy in the United States during this century. Foreign policy considerations, the performance of the domestic economy, an isolationist and restrictionist lobby, humanitarian appeal, social, cultural and racial conceptions, and nationalist sentiment have all been of varied importance. Since World War II, refugee policy has been dominated by the perceptions governing U.S. foreign interests. What has changed in recent years is a tendency to focus on assistance abroad at the region of origin and decrease the numbers which are resettled in the U.S. Regional quotas for acceptance from certain areas of the world remain relatively low, if they have not been reduced. Restrictionist political interests play an important role where foreign policy does not intervene.

Rune Johansson provides a rather detailed study of the definition of forced migration. Of particular interest is the discussion of the process of flight itself, the barriers which exist for the refugee and the resources that may be available to overcome impediments to flight.

How the refugee originally determines to flee and what factors are a consideration are placed within a structural model. Factors acting on the refugee such as external events, individual values and objectives, and the possibility for asylum in a receiving country all play an important part in the decision. The push-pull and value-added models described by the author add some clarity to the issue of what factors are involved in flight, and may allow the prediction of when groups are at risk to become refugees.

A common category of refugee is that of the displaced persons, temporarily unable or unwilling to return to their country of origin. A variety of factors determine the assistance received from their host country. The complexity of the problem is revealed in the study by Wolfgang Jacobmeyer of the situation for displaced persons in West Germany in the immediate post-War period. The repatriation of Eastern Europeans, the difficulties of resettling the Western Europeans unwilling to be repatriated, the presence of the military, the roles forced on UNRRA and the IRO, and the actions of the local German inhabitants gave the displaced persons few rights and an uncertain future. The relief effort left many unsatisfied with their conditions, and offers a cautious lesson for similar acts of assistance taken today.

The mass expulsion of ethnic Germans from Eastern and Southern Europe after the War resulted in large-scale refugee migration to war-torn Germany. Rainer Schulze offers a detailed account of the efforts of the Allied powers, national German authorities, and local inhabitants in resettling this group. His account of the local resistance to settlement is particularly interesting. Anti-refugee sentiment was high; both refugees and locals claimed the other was insensitive toward their needs. Political authority and access to certain economic goods were denied the refugees for many years. A general fear for the effect of the refugees on the local cultural identity was expressed as well. Effort was made by the Allied Powers and national authorities to resolve the tensions present at the local level but these were largely ineffectual. What was most important for the gradual acceptance of the refugees by the local population was the rapidity of economic recovery and growth in West Germany soon after the War. It was soon clear that far from competing with locals for scarce resources, the refugees provided a necessary part of the modernization process and were able to contribute to the development of the post-war economy.

A complex interaction of factors creates the current refugee crisis. There are no easy solutions. Therefore it is important to look closely at the actions of all the actors in the present drama, their motives and desires; a reading of the historical development of forced migration is crucial to any resolution of the problem. Refu-

gees occupy a sensitive place in the international community. Humanitarian morals fundamental to a peaceful existence must compete with present political and economic realities. The essays in this collection represent an effort to discuss some of the more important factors which have historically gone into the creation of the situation we have today. They provide the reader with a broad perspective on the issues involved, and offer a

guide to future research on specific factors, that exacerbate the difficulty of finding an appropriate solution. The book will prove useful reading for anyone not satisfied with the current popular debate surrounding the issue of forced migration.

Utz McKnight

Litteraturnotiser

ECPR-workshops 1991

- ECPR, European Consortium for Political Research, håller sina årliga joint sessions of workshops vid universitetet i Essex den 22–28 mars 1991. Anmälningstiden gick ut 1 december. Följande workshops ingår (workshopsledare inom parentes):
- Recent Developments of North-South Relations (Anselm Skuhra, Salzburg)
- Europe: the Green Challenge (Dick Richardson, Middlesbrough)
- "Governance", Patterns of Interaction between Society and Government (J Kooiman, Rotterdam)
- Non-Governmental Welfare Provision in a Long-Time Perspective (Stein Kuhnle, Bergen)
- Changes in Statehood? (Peter Bogason, Köpenhamn; Adrienne Windhoff-Heritier, Bielefeld)
- Green Political Theory (Andrew Dobson, Keele; Paul Lucardie, Groningen)
- Party Responses to Women's Demands for Political Entry (Pippa Norris, Edinburgh)
- Party Behavior, Party Organization and Democracy (Wolfgang Müller, Wien)
- Capitalism, Socialism and Democracy (Richard Bellamy, Edinburgh)
- National Political Systems and the European Community (Ben Soetendorp, Leiden; William Peterson, Edinburgh)
- Religion and International Politics (Mehdi Mozaffari, Aarhus)
- European Lobbying Towards the Year 2000 (Jeremy Richardson, Strathclyde; Henning Bregnsbo, Köpenhamn)
- Democratization in Eastern Europe (Tatu Vanhanen, Tammerfors; Hans-Dieter Klingemann, Berlin)
- The Judiciary and the Prospects for Democratic Consolidation (Giuseppe de Federico, Bologna)
- Analysing Voting Behaviour Using Election Results (Søren Risbjerg Thomsen, Aarhus; Clive Payne, Oxford)
- Managing Prime Ministers and Chancellors Offices in Western Europe (F Müller-Rommel, Lüneburg)
- The End of the Cold War? Evaluating Theories of International Relations (Pierre Allan, Geneve; Kjell Goldmann, Stockholm)
- Political Integration and Institutional Changes Towards the EC (Kurt Klaudi Klausen, Odense; M-L von Bergmann-Winberg, Helsingfors)
- Repression, State Terrorism and Genocide: Conceptual Frameworks, Theories on Etiology and Empirical Findings (Alex Schmid, Leiden)
- Implications of German Unification (Rudolf Wildenmann, Mannheim)
- The European Community and Labour Migration after 1992 (Zig Henry Layton, Warwick)
- Environmental Policy in Western Europe (Detlef Jahn, Paderborn)
- Dessutom hålls två planning sessions:
- Integrating the European Database (Eric Tanenbaum, Essex; Ekkehard Mochmann, Köln)
- Foreign Policy Professionals and Political Science (Michel Girard, Paris; Helmut Kramer, Wien)